

ДИНАМІКА РОЗВИТКУ МІЖКОНФЕСІЙНИХ ВІДНОСИН ТА ЇХ ВПЛИВ НА ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ (1991 – 2014 рр.)

У статті розглядаються основні аспекти діяльності Української православної церкви московського патріархату (УПЦ (мп)) та її залежність від російської православної церкви (рпц), яка фактично перетворила цю релігійну організацію на інструмент геополітичного впливу. Підкреслюється, що діяльність УПЦ (мп) мала суттєвий вплив на процеси суспільної консолідації, зокрема через сприяння розколам у громадському середовищі. Ці явища особливо виразно проявлялися під час виборчих кампаній, коли церква підтримувала політичні сили проросійської орієнтації. Крім того, позиція УПЦ (мп) щодо євроінтеграційного курсу України створювала додаткові перешкоди для реалізації європейських прагнень країни.

Ключові слова: Українська православна церква, національна безпека, міжконфесійні конфлікти, церковно-державні відносини, політичні процеси.

Постановка проблеми та її актуальність. Поліконфесійний характер українського суспільства вимагає дослідження між релігійних комунікацій як чинника, що впливає на політичні процеси. Науково обґрунтований аналіз негативного впливу УПЦ (мп) на політичні процеси в Україні набуває актуальності як з теоретичної, так і з практичної точки зору. У контексті національної безпеки окремі представники УПЦ (мп) дискредитували євроінтеграційні наміри та підтримували виникнення об'єднавчих релігійних та політичних стратегій, що сприяло формуванню проросійських альянсів. Актуальність теми пов'язана з динамікою розвитку міжрелігійних комунікацій та їх впливом на політичні події в Україні.

Метою статті є аналіз особливостей міжрелігійних комунікацій в Україні та їх вплив на політичні процеси.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Міжконфесійні відносини в Україні стають дедалі актуальнішими, особливо з огляду на історичні обставини релігійної напруженості, зумовленої поділом серед православних церков. Перехід значної кількості конфесій з

юрисдикції московського патріархату до Київського є одним із ключових факторів погіршення міжцерковних стосунків.

Українська історична наука зацікавлена дослідженні цих відносин. Неабиякий інтерес вченими приділений історичному та політичному розвитку православних взаємин в Україні, зокрема: Ю. Ганущак досліджує роль церков у трансформаційних процесах України, що дає історичний контекст для розуміння сучасної ситуації. А. Колодний аналізує церковні протистояння в період незалежності (*Колодний А., 2005: 25 – 32*); В. Перевезій розглядає політичну участь релігійних організацій як фактор конфліктогенності, що актуально і сьогодні (*Перевезій В., 2007: 154 – 171*); В. Жердева досліджує роль церковної періодики у державно-конфесійних відносинах (*Жердева В., 2014: 138 – 144*). Ці роботи є основою для розуміння, того як формувалися відносини між державою та церквою і як історичні конфлікти впливають на сучасність.

Проблеми московсько-українських церковних суперечностей та формування ідентичності розглянуто у праці «Міжконфесійні відносини та державотворення в Україні (1990 – 2010-ті роки)» (*Колодний А., 2024: 296*). Зокрема, І. Кліму дає аналіз взаємодії між різними конфесіями та державою, взаємозв'язок між церковними сутичками та формуванням релігійної ідентичності.

Важливим аспектом є розуміння політики щодо церков та релігійних організацій та її впливу на формування Єдиної Помісної Церкви. Монографія А. Кобетяк присвячена релігійній політиці України на шляху до формування Помісної православної церкви. Це – ключове джерело для розуміння державної стратегії. У наступній статті А. Кобетяк, В. Слюсар розглядають роль інституту президентства у цьому процесі, підкреслюючи політичний аспект (*Кобетяк А. & Слюсар В., 2023: 43 – 49*). У праці Б. Яценко проаналізовано вплив російської федерації на релігійну політику УПЦ (мп), що є критично важливим для розуміння ідеологічної складової. Цей напрям зосереджений на аналізі державних ініціатив та політичних чинників у релігійній сфері, зокрема на процесі Томосу про автокефалію.

Проблема релігійної та національної безпеки в умовах війни також знайшла відображення у працях Л. Филипович та О. Горкуші розглядають релігійну безпеку як складову національної безпеки (*Филипович Л. & Горкуша О., 2024: 73 – 81*). Значний внесок у вивчення цієї проблеми зробили науковці Відділення релігієзнавства

Інституту філософії імені Г.С. Сковороди Національної академії наук України. Зокрема, А. Колодний визначив політизацію релігії як залучення релігійних організацій до досягнення політичних цілей (Колодний А., 2005: 25 – 32). В останні роки ця проблема набула особливої актуальності у дослідників: Л. Филипович зауважила на особливостях пострадянського контексту, де релігійні установи стали активними учасниками національно-державного будівництва; О. Саган та А. Колодний підкреслили важливість геополітичного фактора, оскільки Православні Церкви в Україні перетворилися на інструмент впливу з боку різних геополітичних центрів (Саган О. & Колодний А., 2019: 58 – 69).

Ці напрями є найбільш актуальним, оскільки вони безпосередньо пов'язані з темою статті. Розглянуті джерела дозволяють проаналізувати, як релігійні інституції, зокрема УПЦ (мп), можуть становити загрозу для безпеки держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. З моменту проголошення незалежності України у 1991 році православ'я пережило значний етап розвитку. Розпад Радянського Союзу спричинив фундаментальні зміни в релігійному ландшафті країни, відкривши шлях до лібералізації релігійного життя та формування інституційних основ міжконфесійного діалогу.

Україна успадкувала від СРСР російську православну церкву, яка після проголошення незалежності отримала назву Української Православної Церкви в єдності з московським патріархатом. Роки були позначені впливом ворожих наративів, що формували суспільну думку «одного народу» (Згоден із Володимиром Володимировичем Путіним, що ми... 2017) та ідею «воз'єднання» з єдиною істинною церквою московського патріархату (УПЦ (МП) намагається повернути українців..., 2013).

Сьогодні релігійний ландшафт України характеризується значним конфесійним різноманіттям, що призвело до необхідності визначення альтернатив та переходу від одних підпорядкувань до інших.

Згідно з даними Державної служби України з етнополітики та свободи совісті, в країні діє 30148 релігійних організацій (ДЕСС затвердила перелік критично важливих релігійних організацій, 2025), що, на нашу думку, становить один із найвищих показників Європи. Такий релігійний пейзаж істотно вплинув на історичні, політичні, економічні, військові та інші чинники, що значно

відобразилися на державотворчих процесах та міжконфесійних відносинах новітньої України.

У 1992 році відбувся перший Об'єднавчий Собор, який став поштовхом до визначення національної ідентичності. Частина вірян і духовенства прагнула до незалежності Української Православної Церкви та відмовлялась від збереження канонічної єдності з московією.

Формування Об'єднаної Православної Церкви викликало негативну реакцію з боку російської православної церкви, що відображає геополітичні інтереси рф (*Судове діяння Архієрейського Собору Російської Православної Церкви, 2009*). Фактично російська православна церква (рпц) є керівником ідеологічної доктрини «русского міра». Для російського керівництва присутність рпц в Україні традиційно розглядається як інструмент впливу на суспільну думку. Цей зв'язок дозволив рпц зберегти контроль над частиною українського православ'я та негативно вплинув на міжнародний імідж Держави.

Релігійна безпека є важливим елементом загальної системи національної безпеки та серйозним викликом для міжнародної спільноти, заснованої на демократичних цінностях.

Розглянемо вплив російської релігії на національну безпеку України. Проблема існування російського релігійного впливу в Україні є фундаментальним приводом суспільних розбіжностей та загрозою для національної безпеки.

З метою протидії цьому деструктивному впливові Рада національної безпеки і оборони України Указом Президента України 1 грудня 2022 року ухвалила рішення про застосування обмежувальних заходів щодо певних релігійних організацій (*Указ... № 820/2022*).

Утворення Православної Церкви України (КП) поставило під сумнів претензії московського патріархату на лідерство в світовому православ'ї. Як національно-орієнтована структура, УПЦ (КП) протистойть імперській доктрині «русского міра» та послаблює інструменти ідеологічного впливу росії на українське православ'я. Втрата частини кліриків УПЦ (мп) стала символічною поразкою для російської федерації, обмежуючи її ідеологічну домінанту. Саме з боку промосковської церкви виникає найбільша конфліктність.

Історичний контекст показує, що втручання релігії, зокрема православ'я, у політичні процеси спрямоване на отримання повного

контролю над ними шляхом мобілізації суспільства через релігійні переконання. Аналізуючи політико-церковну діяльність, важливо врахувати історичні чинники. За оцінками А. Колодного, першим українським політиком, який усвідомив політичний потенціал Православної Церкви, був перший президент незалежної України Леонід Кравчук. Він ініціював процес політизації церкви та впровадив релігійні виборчі технології. Л. Кравчук активно підтримував створення незалежної української православної церкви, сподіваючись на підтримку громадської свідомості (Колодний А., 2005: 25 – 32).

Діяльність релігійних організацій має суттєвий вплив на політичну ситуацію в Україні. Одним із ключових механізмів формування позитивного іміджу глави держави є звернення до авторитету релігійних діячів. Такий підхід дозволяє підкреслити прихильність загальнолюдським цінностям та продемонструвати співпрацю з релігійними організаціями на засадах партнерства.

Діяльність першого президента України значною мірою була спрямована на розроблення та втілення державної політики, яка регулювала взаємовідносини між державною владою та релігійними інститутами. Леонід Кравчук розглядав церковну незалежність як невід'ємну складову державного суверенітету (Леонід Кравчук: ідеолог комунізму, який приніс Україні незалежність, 2022).

Варто зауважити, що цей підхід не був стабільним і значною мірою визначався трансформацією суспільно-політичної ситуації в Україні. На межі 1980 – 1990-х років Л. Кравчук змушений був змінити політику протидії релігії на більш толерантний підхід, спрямований на її відродження.

Слід зазначити, що ставлення президента до різних релігійних організацій не було однаковим. Л. Кравчук демонстрував негативне ставлення до російської православної церкви та Української православної церкви (московського патріархату). Дослідники О. Саган та А. Колодний відзначають, що Л. Кравчук намагався уникати прямої конфронтації з УПЦ (мп) з огляду на її значний вплив. Як президент України він критикував візити російського патріарха Кирила та його представників до Митрополита Володимира, бачачи в них загрозу державному суверенітету (Саган О. & Колодний А., 2019: 58 – 69).

Згідно з дослідженнями А. Кобетяк та В. Слюсар, Л. Кравчук фактично виконував роль наставника та покровителя новоствореної Української православної церкви Київського патріархату

(УПЦ (КП)). Він активно відстоював ідею надання незалежності Українській церкві, проте його спроби утвердити УПЦ (КП) як провідну православну церкву в Україні не увінчалися успіхом (Кобетяк А. & Слюсар В., 2023: 43 – 49).

У 1992 році учасники Харківського Собору звернулися до першого президента України з письмовим проханням підтримати прагнення української православної громади до повної самостійності, зокрема канонічної автокефалії (Кравчук: *Ми завжди хотіли об'єднати православні Церкви в Україні...*, 2018).

Політичні діячі часто використовують співпрацю з релігійними лідерами та громадами для отримання підтримки своїх програм та виборчих кампаній. Президент активно підтримував патріарха Мстислава (*Вершинна перемога українського народу...*, 2024), а пізніше митрополита Філарета (Денисенка) (Бокоч В.М., 2020: 88). Його взаємодія з ієрархами включала як політичний аспект спрямований на розв'язання релігійних проблем так і прагнення підвищити власний авторитет серед релігійної спільноти (Кобетяк А. & Слюсар В., 2023: 43 – 46).

Виокремимо ключові проблеми церковно-державних відносин в Україні 1990-х років. Зокрема, це – президентська підтримка Української православної церкви (московського патріархату) та спроби держави надавати перевагу одній православній конфесії призвели до загострення відносин між різними православними юрисдикціями. Одночасно наявність конфесійного плюралізму в поєднанні з недосконалим законодавством у сфері свободи совісті створювала напругу та сприяла виникненню конфліктних ситуацій.

Незважаючи на це, церковна політика Леоніда Кравчука, на відміну від його наступників, була складовою більш широкій стратегії державного будівництва, в якій релігійні інституції відігравали важливу роль у формуванні національної ідентичності та зміцненні легітимності новоствореної незалежної держави.

Вибори 1994 року стали першим серйозним випробуванням політичного впливу православних церков. Переважна електоральна підтримка Леоніда Кучми базувалася на східних та південних регіонах України, де значна частина населення належала до УПЦ (мп) (Біддулф Г., 2017: 74).

Леоніда Кравчука підтримувала УПЦ (КП), які висловлювала невдоволення політичним курсом УПЦ (мп) (*Міжправославний*

конфлікт в Україні: позиції сторін, 2010). Її обурення було цілком виправданим, оскільки вона могла втратити «реальну державну підтримку», яку надавав їм президент Л. Кравчук (Бокоч В.М., 2020: 29).

Науковиця І. Жердева характеризує подібні трансформаційні процеси політико-релігійних орієнтацій як «проект церковного будівництва» (Жердева В., 2014: 138 – 144). Використання цього терміна є виправданим, оскільки підходи до реформування релігійної політики за кожного керівника держави помітно відрізнялися, що виражалося в домінуванні то проросійського, то проукраїнського політичного курсу.

Під час свого першого президентського строку (1994 – 1999 рр.) Леонід Кучма прагнув підтримувати діалог між церквами, утримуючись від будь-яких однозначних кроків на їхню користь. Цей період характеризувався спробами глави держави залучити всі православні церкви для посилення своїх позицій.

Релігійна політика Леоніда Кучми суттєво відрізнялася від підходу Леоніда Кравчука. У добу президентства Л. Кучми питання релігії та церковної справи мали особливе значення. Л. Кучма дотримувався прагматичного курсу у відносинах з православними церквами, прагнучи збалансувати їхній вплив та уникнути сприяння домінуванню будь-якої конфесії. Як зазначає дослідник В. Перевезій, другий президент України бачив у релігійному факторі потенціал для консолідації суспільства. Його політика включала ініціювання міжконфесійних структур та заохочення екуменічного діалогу як інструменту гармонізації конфесійних відносин у державі (Перевезій В., 2007: 154 – 171).

Л. Кучма як президент України проводив політику, спрямовану на відновлення релігійних об'єктів та сприяння розвитку релігійних організацій. Він ініціював ремонт храмів, які постраждали від радянського режиму, та створив сприятливі умови для діяльності різних конфесій (Указ... № 279/2002).

Водночас Кучма намагався запобігти використанню релігії в політичних цілях. Він здійснював контроль над діяльністю окремих релігійних організацій, де виявлялися екстремістські ідеї. Його підхід базувався на повазі до всіх віросповідань та прагненні уникнути міжконфесійних конфліктів. У 1996 році за ініціатииви Кучми була створена Всеукраїнська рада церков і релігійних організацій (ВРЦіРО) – важлива платформа для міжконфесійного

діалогу. З 1996 по 2005 роки вона функціонувала при Державному комітеті України у справах релігії, однак з 2005 р. по теперішній час діє як самоврядна неурядова організація (*Всеукраїнська Рада Церков і Релігійних Організацій*).

Релігійна політика Леоніда Кучми нагадує гойдалку між діалогом та домінуванням. Під час другої каденції (1999 – 2005 рр.) політичний курс Л. Кучми набув більш прагматичного характеру, що позначилося на його взаємодії з релігійними структурами. Зокрема, було активізовано співпрацю з Українською православною церквою (московського патріархату), яка значно розширила свій вплив.

Цей період характеризувався посиленням домінування російської православної церкви через УПЦ (мп), що викликало занепокоєння в українському суспільстві. Багато хто бачив у цьому спробу монополізації православ'я та загрозу релігійній свободі та національній ідентичності України.

Напередодні президентських виборів 2004 року зберігалась рівновага між різними конфесіями. Однак виборча кампанія не залишилася осторонь релігійного чинника, що призвело до ігнорування положень Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» (Закон..., 1991).

Зазначений закон передбачає розділення церкви та держави. Релігійні організації не виконують функції державних інституцій, а держава не втручається у внутрішні справи церкви і не фінансує її (Закон..., 1991). Однак, президентські вибори 2004 року відзначені гострою політичною боротьбою, яка супроводжувалася маніпуляціями та іншими нелегітимними засобами, включаючи релігійний чинник.

Незважаючи на офіційні заяви про нейтральність (*Церкви в Україні кажуть, що...*, 2010) Українська православна церква (московського патріархату) активно брала участь у політичній боротьбі (*Церква буде брати участь...*, 2005). Підтримка кандидата Віктора Януковича була яскраво виражена як прямими заявами, так і опосередкованим схваленням його політичного курсу. Акцент робився на «слов'янській єдності» та поглибленні співпраці з російською федерацією. Деякі церковні проповіді використовувалися для пропагування політичних наративів, що підкреслює значну роль УПЦ (мп) у підтримці інтересів В. Януковича (*УПЦ МП в Одесі порівняла можливу перемогу Януковича...*, 2006).

Вибори 2004 року стали першим випадком відкритого використання церковних агітацій. Насадження проросійських поглядів відбувалося в контексті політичного протистояння між «Партією регіонів» та «Наша Україна». УПЦ (мп) підтримувала «Партію регіонів». Кремль за допомогою своїх посередників, зокрема УПЦ (мп), прагнув перетворити Україну на складову частину російської імперії. Підтримка релігійних лідерів надавала політичним рішенням влади більшої легітимності.

У ролі президента Віктор Янукович демонстрував надзвичайну прихильність до московського патріархату. Він особисто опікувався питаннями, що стосувалися покращення умов для УПЦ (мп), ініціював реставрацію 35 храмів, знищених за тоталітарного режиму, сприяв будівництву 63 нових церков та надав Успенському Святогірському монастирю статус Лаври (*За Януковича агітує вдячний голова УПЦ МП, 2004*), в стінах якої у 2014 році знайшли собі прихисток терористи угруповання «Новоросія», очолюваного Ігорем Гіркіним (Стрелковим) (*Таємниці золота Януковича, 2017*). Представники влади від «Партії Регіонів», а саме Вадим Новінський, Олексій Омеляненко, Василь Горбаль, Сергій Ківалов, Геннадій Труханов, В'ячеслав Богуслаєв, Михайло Добкін та інші, фінансували потреби УПЦ (мп) демонструючи свою прихильність до «канонічного» православ'я, що сприяло створенню образу влади, підтримуваної найбільшою релігійною конфесією країни (*Московський патріархат в Україні фінансували олігархи і кримінал – розслідування, 2025*).

Президентський період Віктора Ющенка (2005 – 2010 рр.) характеризувався відкритим проголошенням його релігійно-політичних пріоритетів (*International Religious Freedom Report..., 2006*). Він був найбільш послідовним серед усіх президентів України у проведенні національно орієнтованої церковної політики, зокрема, в подоланні міжконфесійних конфліктів. Ющенко активно підтримував ідею створення Єдиної Помісної Православної Церкви, підпорядкованої Константинополю (*Віктор Ющенко: «Ми йдемо правильним шляхом», 2009*).

Віктор Ющенко вважав розкол православної церкви однією з найважливіших проблем українського суспільства. Він переконувався, що національна ідентичність неможлива без духовного єднання громадян та бачив потенціал Єдиної Помісної Православної Церкви як інструмент консолідації українського народу

(Ющенко: В Україні рано чи пізно постане єдина помісна церква, 2008). Його метою було створення незалежної від московської церкви, що відповідало прагненню досягнення духовного суверенітету України.

Віктор Ющенко вперше офіційно поставив під сумнів лояльність УПЦ (МП) до України, критикуючи вплив московської та підтримуючи прагнення до автокефалії. Він зауважив на питаннях історичної справедливості, але уникав прямого втручання у внутрішні справи церков, дотримуючись принципу світськості держави. Незважаючи на обмеження законодавчої бази, Ющенко активно звертався до Константинополя в пошуках підтримки для вирішення церковного питання та сприяв активізації діалогу з Православними церквами та Патріархатами *(Ющенко зустрівся з Патріархом тет, 2008).*

Під час свого президентства В. Ющенко неодноразово підкреслював негативний вплив церковних розбіжностей на соціальну стабільність України та вважав за необхідне активне сприяння держави у діалозі між релігійними конфесіями. У 2009 році він здійснив спробу примирення між Українською православною церквою (московського патріархату) та іншими православними юрисдикціями, організувавши зустріч із московським патріархом Кирилом. Проте позиція московської сторони залишилася незмінною: російська православна церква наполягала на тому, що Помісна церква в Україні вже існує у вигляді УПЦ (МП), а Київ називала «руським Єрусалимом», підкреслюючи його історичну приналежність до московського патріархату *(Ющенко: Розкол у церкві має бути подоланий, 2009).*

Позиція УПЦ (МП) завжди відображала складні релігійно-політичні процеси в Україні. Відсутність діалогу між УПЦ (МП) та УПЦ (КП) мала серйозні наслідки для національної єдності. На нашу думку, керівництво УПЦ (МП), очолюване митрополитом Володимиром Сабоданом, уникало участі в об'єднаних ініціативах, побоюючись втратити контроль над парафіями та фінансовими потоками з Москви.

Вважаємо, що відсутність Єдиної Помісної Церкви послаблювала позиції України у відносинах із Вселенським патріархатом, який згодом, у 2018 році, надав Томос Православній Церкві України. Незважаючи на зусилля Віктора Ющенка, спрямовані на консолідацію православних юрисдикцій, спротив з боку УПЦ

(мп) призвів до збереження розколу, що стало одним із чинників геополітичної кризи 2014 року.

Важливо відзначити, що під час президентства Віктора Ющенка було підписано Меморандум про співпрацю між Міністерством оборони України та релігійними громадами, що сприяло наданню духовної підтримки військовослужбовцям Збройних Сил України. Відповідно до Наказу Міністра оборони України від 17 березня 2009 року № 115 було створено Раду у справах душпастирської опіки при Міністерстві оборони України (*Наказ...*, 2009).

Церковні конфлікти чинили значний вплив на українську політику та суспільне життя. У період президентства Віктора Януковича політизація православ'я в Україні відбувалася через неформальні союзи між церковною верхівкою та політичними колами. Ці зв'язки активно використовували церковні медіа й електронні платформи для проведення електоральної агітації, зокрема формуючи антизахідні настрої серед населення (*Mitrokhin N.*, 2015: 15 – 17). Віктор Янукович прагнув перетворити церкву на інструмент зміцнення політичної влади. Його курс сприяв зростанню авторитету Української православної церкви (московського патріархату), водночас посилюючи загрозу українському суверенітету. Релігійна політика Януковича була невід'ємною складовою загального курсу на поглиблення співробітництва з росією, що продемонструвала спільна молитва президента з патріархом московським Кирилом під час інавгурації. З самого початку президентства Янукович чітко визначав пріоритети в сфері релігійної політики, ігноруючи інші конфесії, присутні на території України. Підтримка виключно УПЦ (мп) залишалася незмінною протягом усього періоду його правління.

Виникає сумнів щодо рівня релігійності самого Віктора Януковича. Політичний режим Януковича запозичив підхід до релігійних інституцій з практики терористичної країни – росії та ґрунтувався на принципах верховенства державної влади над церквою. Прагнення до уніфікації православ'я між Заходом і Сходом можна розглядати як добре сплановану піар-стратегію, спрямовану на підтримку російської православної церкви в Україні.

Основним напрямом російської пропаганди стало формування проросійських союзів. Захоплення України російськими та промосковськими ідеологами значно пришвидшило поширення міфів про єдину канонічну церкву, яка перебуває в єдності з російською православною церквою.

Комбінуючи релігійні та політичні стратегії, утворились проросійські союзи, такі як «Православний вибір», «Народний собор» та інші (*Релігійні організації провели...*, 2014). Основним чинником об'єднання цих сил був спільний інтерес: завадити зближенню України із західними структурами та запровадити проросійський напрям у внутрішній і зовнішній політиці.

Висновки. Підбиваючи підсумок, необхідно зазначити, що релігійно-політичні відносини в Україні (1991 – 2014) характеризуються глибокою кризою, яка випливала з невирішеності питання про релігійну самоідентифікацію. Незважаючи на прагнення до незалежності, українське православ'я залишалось під значним впливом московського патріархату.

Ключову роль відіграло формування та реалізація державної політики у період президентства Леоніда Кравчука, яка спрямовувалась на побудову взаємовідносин між державною владою та релігійними інституціями. Церква розглядалась як інструмент державотворення. Л. Кравчук усвідомлював її важливу роль у формуванні національної ідентичності, однак не зміг повністю реалізувати цю стратегію.

Леонід Кучма хоч і намагався зберегти рівновагу між різними релігійними течіями, однак, у другій каденції, він знайшов додаткову легітимність у співпраці з московським патріархатом. І така тенденція викликала значне занепокоєння в українській громаді, оскільки вплив даної інституції накладав додаткові виклики на питання релігійної свободи та національної ідентичності.

Віктор Ющенко прагнув використати релігійний фактор для зміцнення української ідентичності та протидії російському впливу. Його політика спрямовувалась на просування національної свідомості та інтеграції з Європою. Він перший окреслив одну з найважливіших проблем українського суспільства – розкол православної церкви. Проте його зусилля консолідації православних конфесій не увінчалися успіхом.

Найбільш серйозною загрозою стала церковно-політична стратегія Віктора Януковича. Відсутність підтримки ініціатив щодо створення Єдиної Помісної Православної Церкви України остаточно спричинила розкол між православними юрисдикціями та послабила українські церкви, орієнтовані на незалежність від москви. Повна впливовість УПЦ (мп) та протидія проєвропейським тенденціям посприяли глобальному поширенню імперських ідеологічних наративів, особливо на Сході країни.

Революція Гідності стала поворотним моментом для переосмислення релігійно-державних відносин в Україні. Вона зупинила сценарій поступових інституційних змін, які могли б фактично узаконити вплив московського патріархату на внутрішню політику країни.

Війна, розв'язана росією проти України, висунула на перший план питання захисту українського духовного та релігійного простору від агресії, руйнування, втручання, нав'язування чужих ідеологій, примушування та корегування з боку неукраїнських, а частіше ворожих Україні структур, організацій та осіб. Їхні дії, завуальовані релігійною риторикою, спрямовані на розмиття та знищення Українського світу, послаблення його опірності ворожим втручанням.

Таким чином, релігійна безпека визначається як внутрішніми, так і зовнішніми факторами. Вона залежить від віросповідних засад релігійних спільнот та їхньої діяльності. Важливою умовою є активна діяльність конфесій, що підтримують суверенітет України та сприяють формуванню української ідентичності.

Зміцнення національної безпеки потребує комплексного підходу: 1) збереження українських цінностей та самобутності: необхідно оберігати унікальні риси українського світу; 2) захист від ворожих впливів: важливо протистояти чужим практикам та наративам, які загрожують національній безпеці; 3) формування нових ефективних механізмів, які спираються на досвід подолання викликів та сприяють розвитку українського суспільства.

Використані посилання

Біддулф Г. (2017). Толерантність нової віри в Україні (на прикладі Церкви Ісуса Христа Святих останніх днів). Релігійна свобода. 2017. № 20. 74 с.

Бокоч В. М. (2020). Президент України Л. Кучма: особливості релігійної політики. Регіональні студії. 2020. Вип. 21. С. 28 – 33.

Вершинна перемога українського народу: як здобувалася незалежність (частина 2) (2024). Тиждень.ua. URL: <https://tyzhden.ua/vershynna-peremoha-ukrainskoho-narodu-iak-zdobuvalasia-nezalezhnist-chastyna-2/> (дата звернення: 13.08.2025).

Віктор Ющенко: «Ми йдемо правильним шляхом» (2009). Радіо Свобода. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/1785204.html> (дата звернення: 27.08.2025).

Всеукраїнська Рада Церков і Релігійних Організацій. ВРЦіРО. URL: <https://vrciro.org.ua/ua> (дата звернення: 15.08.2025).

ДЕСС затвердила перелік критично важливих релігійних організацій (2025). ДЕСС. URL: <https://dess.gov.ua/dess-zatverdyla-perelik-krytychno-vazhlyvykh-relihiynykh-orhanizatsiy/> (дата звернення: 03.08.2025).

Жердева В.І. (2014). Сучасна православна періодика у контексті державно-конфесійних відносин. Вісник Черкаського університету. Серія : Історичні науки. № 19. С. 138 – 144.

За Януковича агітує вдячний голова УПЦ МП (2004). Українська правда. URL: <https://www.pravda.com.ua/rus/news/2004/07/29/4380189/> (дата звернення: 19.08.2025).

Закон України (1991). Про свободу совісті та релігійні організації. Від 23.04.1991 № 987-ХІІ (зі змінами від 21.08.2025 № 4579-ІХ). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#Text> (дата звернення: 05.06.2025).

Згоден із Володимиром Володимировичем Путіним, що ми один народ, – у Мережі знайшли учасника «хресного ходу», «святого отця», який проповідує «російський світ» та вірить у «Малоросію» (2017). Діалог.UA. URL: https://www.dialog.ua/news/125974_1501175423?utm_source (дата звернення: 29.07.2025).

Кобетяк А., Слюсар В. (2023). Політичний вплив інституту президенства на формування єдиної української православної церкви. Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління. № 3(63). С. 43 – 49.

Колодний А. (2005) Міжконфесійні та міжцерковні протистояння в незалежній Україні. Релігійна свобода. № 9. Київ. С. 25 – 32.

Кравчук: Ми завжди хотіли об'єднати православні Церкви в Україні, але проти постійно виступала Москва (2018). Релігійно-інформаційна служба України. URL: https://risu.ua/kravchuk-mi-zavzhdi-hotili-ob-yednati-pravoslavni-cerkvi-v-ukrajini-ale-proti-postiyno-vistupala-moskva_n90768 (дата звернення: 13.08.2025).

Леонід Кравчук: ідеолог комунізму, який приніс Україні незалежність (2022). BBC News Україна. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/features_38443968?utm_source (дата звернення: 13.08.2025).

Міжконфесійні відносини та державотворення в Україні (1990-ті – 2010-ті роки). (2024) Житомир: Видавничий дім «Бук-Друк», 296 с..

Міжправославний конфлікт в Україні: позиції сторін (2010). Релігійно-інформаційна служба України. URL: https://risu.ua/mizhpravoslavniy-konflikt-v-ukrajini-poziciji-storin_n50057 (дата звернення: 15.08.2025).

Московський патріархат в Україні фінансували олігархи і кримінал – розслідування (2025). Інформ АРТА. URL: https://www.inform-arta.com.ua/2025/09/04/moskovska-tserkva-v-ukraini-finansuvannya-zbroya-kremlya/?utm_source=rss&utm_medium=rss&utm_campaign=moskovska-tserkva-v-ukraini-finansuvannya-zbroya-kremlya (дата звернення: 18.08.2025).

Наказ Міністра оборони України (2009). Про Раду у справах душпастирської опіки при Міністерстві оборони України. Від 17.03.2009 №115. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0115322-09#Text>

Перевезій В. Політична участь релігійних організацій як фактор конфліктості релігійного середовища (на прикладі виборчої кампанії 2006 р.). (2007). Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. Вип. 33. С. 154 – 171.

Релігійні організації провели хресну ходу проти Майдану. Фоторепортаж (2014). Укрінформ. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-other_news/1606113-religiyni_organizatsiii_proveli_hresnu_hodu_proti_maydanu_fotoreportag_1900452.html (дата звернення: 30.08.2025).

Саган О., Колодний А. (2019). Державна і національна безпека України: роль релігійного чинника у їх забезпеченні. Релігійна безпека/небезпека України. Збірник наукових праць і матеріалів. За ред. проф. А. Колодного. Київ: УАР. С. 58–69.

Солонина, Є. (2013). УПЦ (МП) намагається повернути українців у лоно російської імперії. Радіо Свобода. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/25056915.html>. (дата звернення: 29.07.2025).

Судове діяння Архієрейського Собору Російської Православної Церкви (2009). Патриархия.ru. URL: <https://www.patriarchia.ru/article/88867> (дата звернення: 07.08.2025).

Таємниці золотого Януковича (2017). Ukr.Media. URL: <https://ukr.media/ukrain/300510/> (дата звернення: 19.08.2025).

Указ Президента України (2002). Про невідкладні заходи щодо остаточного подолання негативних наслідків тоталітарної політики колишнього Союзу РСР стосовно релігії та відновлення порушених прав церков і релігійних організацій. Від 21.03.2002 № 279/2002. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2792002-138>.

Указ Президента України (2022). Про окремі аспекти діяльності релігійних організацій в Україні і застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій). Від 24.01.2023 №820/2022 (зі змінами від 24.01.2023 № 43/2023). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/820/2022#Text>.

УПЦ мп в Одесі порівняла можливу перемогу Януковича на виборах з Великоднем (2006). *Українська правда*. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2005/09/26/3013818/> (дата звернення: 20.08.2025).

Филипович Л., Горкуша О. (2024). Релігійна безпека як складова національної безпеки України: актуалізація проблеми в часи війни. *SKHID* Вип. 6 (2). С. 73 – 81.

Церква буде вести пропаганду на парламентських виборах? (2005). *Українська правда*. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2005/09/26/3013818/> (дата звернення: 20.08.2025).

Ющенко: В Україні рано чи пізно постане єдина помісна церква (2008). *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/1186423.html> (дата звернення: 27.08.2025).

Ющенко зустрівся з Патріархом тет (2008). *Oboz.ua*. URL: <https://www.obozrevatel.com/ukr/family/86951-yuschenko-zustrivsya-z-patriarhom-tet.htm> (дата звернення: 27.08.2025).

Ющенко: Розкол у церкві має бути подоланий (2009). *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/1786182.html> (дата звернення: 27.08.2025).

International Religious Freedom Report 2006. Bureau of democracy, human rights, and labor (2006). *U.S. Department of State*. URL: <https://2009-2017.state.gov/j/drl/rls/irf/2006/71415.htm?safe=1> (дата звернення: 27.08.2025).

Mitrokhin N. (2015). Was There an Alternative? Metropolitan Bishop Onuphrius and His First Steps. *Euxelinos*. № 17. С. 13 – 19. URL: chrome-extension://efaidnbmnnnnibpcajpcgclclefindmkaj/https://gce.unisg.ch/fileadmin/user_upload/HSG_ROOT/Institut_GCE/Euxeinos/17/Euxeinos_17_2015.pdf

References

Biddulph, G. (2017). Tolerance of new faiths in Ukraine (based on the example of the Church of Jesus Christ of Latter-day Saints). *Religious Freedom*. 2017. No. 20. P. 74. (ukr.).

Bokoch V. M. (2020). President of Ukraine L. Kuchma: Features of Religious Policy. *Regional Studies*. 2020. Issue 21. P. 28–33. (ukr.).

The Ukrainian People's Triumphant Victory: How Independence Was Achieved (Part 2) (2024). Tyzhden.ua. URL: <https://tyzhden.ua/vershynna-peremoha-ukrainskohonarodu-iak-zdobuvalasia-nezalezhnist-chastyna-2/> (accessed: 13.08.2025). (ukr.).

Viktor Yushchenko: 'We are on the right path' (2009). Radio Svoboda. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/1785204.html> (accessed on 27 August 2025). (ukr.).

All-Ukrainian Council of Churches and Religious Organisations. AUCCRO. URL: <https://vrciro.org.ua/ua> (accessed on 15 August 2025). (ukr.).

DESA approved a list of critically important religious organisations (2025). DESA. URL: <https://dess.gov.ua/dess-zatverdyla-perelik-krytychno-vazhlyvykh-relihiynykh-orhanizatsiy/> (accessed on 3 August 2025). (ukr.).

Zherdeva V.I. (2014). Contemporary Orthodox periodicals in the context of state-confessional relations. *Bulletin of Cherkasy University. Series: Historical Sciences*. No. 19. Pp. 138-144. (ukr.).

The grateful head of the UOC-MP campaigns for Yanukovych (2004). Ukrainian Truth. URL: <https://www.pravda.com.ua/rus/news/2004/07/29/4380189/> (accessed: 19.08.2025). (ukr.).

Law of Ukraine (1991). On freedom of conscience and religious organisations. From 23.04.1991 No. 987-XII (with amendments from 21.08.2025 No. 4579-IX). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#Text> (accessed: 05.06.2025). (ukr.).

I agree with Vladimir Vladimirovich Putin that we are one people - the Internet has found a participant in the 'cross procession', the 'holy father' of the UOC-MP, who preaches the 'Russian world' and believes in 'Little Russia' (2017). Dialogue.UA. URL: https://www.dialog.ua/news/125974_1501175423?utm_source (accessed on 29.07.2025). (ukr.).

Kobetyak A., Slyusar V. (2023). The political influence of the institution of the presidency on the formation of a single Ukrainian Orthodox Church. *Scientific works of the Interregional Academy of Personnel Management. Political sciences and public administration*. No. 3(63). Pp. 43–49. (ukr.).

Kolodny, A. (2005) Interfaith and interchurch confrontations in independent Ukraine. *Religious Freedom*. No. 9. Kyiv. Pp. 25–32. (ukr.).

Kravchuk: We have always wanted to unite the Orthodox Churches in Ukraine, but Moscow has consistently opposed this (2018). Religious Information Service of Ukraine. URL: https://risu.ua/kravchuk-mi-zavzhdi-hotili-ob-yednati-pravoslavni-cerkvi-v-ukrajini-ale-proti-postiyno-vistupala-moskva_n90768 (accessed: 13.08.2025). (ukr.).

Leonid Kravchuk: the communist ideologue who brought independence to Ukraine (2022). BBC News Ukraine. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/features/38443968?utm_source (accessed: 13.08.2025). (ukr.).

Interfaith relations and statehood in Ukraine (1990s–2010s). (2024) Zhytomyr: Buk-Druk Publishing House, p. 296. (ukr.).

Inter-Orthodox conflict in Ukraine: positions of the parties (2010). Religious Information Service of Ukraine. URL: https://risu.ua/mizhpravoslavniy-konflikt-v-ukrajini-poziciji-storin_n50057 (accessed: 15.08.2025). (ukr.).

The Moscow Patriarchate in Ukraine was financed by oligarchs and criminals – investigation (2025). Inform ARTA. URL: https://www.inform-arta.com.ua/2025/09/04/moskovska-tserkva-v-ukraini-finansuvannya-zbroya-kremlya/?utm_source=rss&utm_medium=rss&utm_campaign=moskovska-tserkva-v-ukraini-finansuvannya-zbroya-kremlya (accessed on 18 August 2025). (ukr.).

Order of the Minister of Defence of Ukraine (2009). On the Council for Pastoral Care under the Ministry of Defence of Ukraine. From 17.03.2009 No. 115. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0115322-09#Text>. (ukr.).

Pereveziy V. Political participation of religious organisations as a factor in the conflict potential of the religious environment (based on the example of the 2006 election campaign). (2007). Scientific Notes. I. F. Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine. Issue 33. Pp. 154-171. (ukr.).

Religious organisations held a cross procession against Maidan. Photo report (2014). Ukrinform. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-other_news/1606113-religijni_organizatsiii_proveli_hresnu_hodu_proti_maydanu_fotoreportag_1900452.html (accessed: 30.08.2025). (ukr.).

Sagan, O., Kolodny, A. (2019). State and national security of Ukraine: the role of religion in ensuring them. Religious security/insecurity of Ukraine. Collection of scientific works and materials. Edited by Prof. A. Kolodny. Kyiv: UAR. Pp. 58-69. (ukr.).

Solonina, Ye. (2013). The UOC (MP) is trying to bring Ukrainians back into the fold of the Russian Empire. Radio Svoboda. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/25056915.html>. (accessed on 29 July 2025). (ukr.).

Judicial Act of the Bishops' Council of the Russian Orthodox Church (2009). Patriarchia.ru. URL: <https://www.patriarchia.ru/article/88867> (accessed on 07.08.2025). (ukr.).

The Secrets of Yanukovych's Gold (2017). Ukr.Media. URL: <https://ukr.media/ukrain/300510/> (accessed on 19.08.2025). (ukr.).

Decree of the President of Ukraine (2002). On urgent measures to finally overcome the negative consequences of the totalitarian policy of the former Union of Soviet Socialist Republics regarding religion and to restore the violated rights of churches and religious organisations. From 21 March 2002 No. 279/2002. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2792002-138>. (ukr.).

Decree of the President of Ukraine (2022). On certain aspects of the activities of religious organisations in Ukraine and the application of personal special economic and other restrictive measures (sanctions). From 24 January 2023 No. 820/2022 (as amended on 24 January 2023 No. 43/2023). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/820/2022#Text>. (ukr.).

The Ukrainian Orthodox Church of the Moscow Patriarchate in Odesa compared Yanukovych's possible victory in the elections to Easter (2006). Ukrainian Truth. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2005/09/26/3013818/> (accessed on 20 August 2025). (ukr.).

Filippovich L., Gorkusha O. (2024) Religious security as a component of Ukraine's national security: actualisation of the problem in times of war. SKHID Issue 6 (2). Pp. 73–81. (ukr.).

Will the church engage in propaganda during the parliamentary elections? (2005). Ukrayinska Pravda. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2005/09/26/3013818/> (accessed on 20 August 2025). (ukr.).

Yushchenko: Sooner or later, a single local church will emerge in Ukraine (2008). Radio Svoboda. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/1186423.html> (accessed on 27 August 2025). (ukr.).

Yushchenko met with Patriarch Tet (2008). Oboz.ua. URL: <https://www.obozrevatel.com/ukr/family/86951-yuschenko-zustrivsyaz-patriarhom-tet.htm> (accessed on 27 August 2025). (ukr.).

Yushchenko: The schism in the church must be overcome (2009). Radio Liberty. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/1786182.html> (accessed on 27 August 2025). (ukr.).

International Religious Freedom Report 2006. Bureau of Democracy, Human Rights, and Labour (2006). U.S. Department of State. URL: <https://2009-2017.state.gov/j/drl/rls/irf/2006/71415.htm?safe=1> (accessed on 27 August 2025).

Mitrokhin N. (2015). Was There an Alternative? Metropolitan Bishop Onuphrius and His First Steps. Euxenos. No. 17. Pp. 13–19. URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpgclefindmkaj/https://gce.unisg.ch/fileadmin/user_upload/HSG_ROOT/Institut_GCE/Euxeinos/17/Euxeinos_17_2015.pdf.

Krasota I.

DYNAMICS OF INTERCONFESSIONAL RELATIONS DEVELOPMENT AND THEIR IMPACT ON POLITICAL PROCESSES IN UKRAINE (1991 - 2014)

The article examines the activities of the Ukrainian Orthodox Church of the Moscow Patriarchate as an instrument of geopolitical influence of the Russian Orthodox Church and the Russian Federation. The analysis covers the historical period since Ukraine gained independence, focusing on the influence of the church on social and political processes, in particular during election campaigns. It is emphasized that the Ukrainian Orthodox Church of the Moscow Patriarchate contributed to social divisions and supported pro-Russian political forces.

The work is relevant in the context of national security, especially in conditions of martial law, since the ideological influence of the Ukrainian Orthodox Church of the Moscow Patriarchate poses a significant threat to the state sovereignty and integrity of Ukraine. The article argues that the multi-confessional nature of Ukrainian society makes interreligious communication a key factor influencing political processes.

The religious policy of the first presidents of Ukraine – Leonid Kravchuk, Leonid Kuchma, Viktor Yushchenko and Viktor Yanukovich – is analyzed, demonstrating how each of them used the religious factor to achieve political goals. The study shows that

Viktor Yanukovych's policy was the most threatening, as he actively contributed to the strengthening of the influence of the Ukrainian Orthodox Church of the Moscow Patriarchate and the integration of Ukraine into pro-Russian political and ideological projects. It is noted that it was during this period that pro-Russian religious and political alliances were created that spread imperial narratives.

Particular attention is paid to the issue of religious security as an integral component of national security. The article substantiates that the activities of the Ukrainian Orthodox Church of the Moscow Patriarchate are a fundamental cause of social disagreements and a threat to the state. The author emphasizes that the creation of the Orthodox Church of Ukraine was an important step in opposing the doctrine of the "Russian world" and weakening the ideological dominance of Russia in Ukraine.

The conclusions emphasize the need for a comprehensive approach to strengthening national security, which includes preserving Ukrainian identity, countering hostile narratives, and developing new effective mechanisms based on the experience of overcoming challenges. This article is a valuable contribution to the study of religious and political processes in Ukraine, especially in conditions where the religious factor is used to wage hybrid warfare.

Keywords: Ukrainian Orthodox Church, national security, interfaith conflicts, church-state relations, political processes.